

Wetenschap en beleid (2005-1)

De politiek van onderzoek

Justin Beaumont, Rogier van der Groep, Maarten Loopmans, Roald Plug & Justus Uitermark

Hoe realistisch is het ideaal van de wetenschapper die, enkel gewapend met zijn objectieve kennis, maatschappelijke problemen of wijdverbreide misverstanden aan de kaak stelt? Niet zo realistisch blijkt uit dit nummer. Heden ten dage opereren wetenschappers in een schemergebied waarin politiek, beleid en waarheidsvinding soms op problematische wijze in elkaar overlopen. Wetenschappers moeten hun schijnobjectiviteit laten varen, maar hun onderzoek niet tot politiek laten reduceren.

De Poolse astronoom Copernicus meende in de zestiende eeuw dat het heliocentrisch model (de aarde draait om de zon) beter paste bij de

waargenomen bewegingen van hemellichamen dan het geocentrische model (de aarde is het middelpunt) van de oude Griek Ptolemaeus, dat tot dan toe als waar gegolden had. Galileo Galilei ging in de zeventiende eeuw nog verder en stelde dat het boek van de natuur geschreven is in de taal der wiskunde. Ook hij stond het heliocentrische model voor en dit bracht hem in grote moeilijkheden. Hij moest zich voor de Inquisitie verantwoorden. Volgens deze rechtbank was het model van Copernicus strijdig met het gezond verstand, de principes van de aristotelische kosmologie en de leerstellingen van de Kerk. Galilei moest zijn visie opgeven. Zijn geschriften die deze visie nadrukkelijk verkondigden werden op de index van verboden boeken geplaatst. In 1835 werd het verbod op deze boeken pas opgegeven. Galilei zou in de rechtszaal na het vonnis nog "eppur si move": en toch beweegt zij, hebben gemompeld. Dit is waarschijnlijk een verzinsel uit de achttiende eeuw, toen de wetenschap haar recht op de Waarheid begon te claimen ten opzichte van onder andere de Kerk. Bovendien zijn er ongetwijfeld meer personen geweest die dergelijke ideeën aanhingen. Het lijkt erop dat Galileo en Copernicus verheerlijkt werden door de Verlichte wetenschappers om hun positie te versterken.

Conventionalisme

De mythes over Copernicus en Galileo leven nog altijd voort, vooral bij niet-academici en beginnende studenten. In deze visie is de academicus een dwarsligger die tegen alle politieke druk in vasthoudt aan zijn eigen standpunten. Uit onderzoek blijkt echter dat de briljante antagonist in de dagelijkse wetenschappelijke praktijk schittert door afwezigheid. Wetenschappers hebben sterk de neiging tot conventionalisme. Samen bepalen zij welke onderzoeksvragen geschikt zijn en of onderzoeksprogramma's waardevol genoeg zijn om gesubsidieerd te worden. Thomas Kuhns klassieke essays uit 1962 en 1970 wijzen op een dergelijk conventionalisme, dat kenmerkend zou zijn voor wat hij als 'normale wetenschap' beschouwde. Doorgaans wordt het onderzoek van wetenschappers gekaderd door een paradigma, een raamwerk van veronderstellingen die niet ter discussie worden gesteld. Welk paradigma domineert, hangt sterk af van de internalistische strijd in de wetenschap zelf. Op verschillende niveaus wordt gestreden om de aanvaarding van kennis als waar of nuttig. Conventionalisme kan zover doorschieten dat er een kliek ontstaat die het wetenschappelijk onderzoek domineert. Een voorbeeld hiervan is de invloed van de neoklassieke economie binnen diverse stromingen van de sociale wetenschap in Nederland. Hierbij dient wel de kanttekening gemaakt te worden dat deze invloed zich met name buiten de stadsgrenzen van Amsterdam heeft voltrokken. Daar lijkt het onderzoek eerder gedomineerd te worden door modegevoelige postmoderne onderzoeksmethoden en wordt elke positivistisch ingestelde onderzoeker naïviteit en burgerlijkheid verweten.

Hoe dan ook, beide conventiekaders hebben serieuze implicaties voor de reikwijdte en toepassing van onderzoek. Dit kan vervolgens een rol spelen in de reproductie van dominante, of zelfs hegemoniale vertogen. We kunnen concluderen dat wetenschappelijk onderzoek zelf een omgeving is die gepolitiseerd is: wetenschappers zijn constant bezig met elkaar te concurreren en samen te werken om bepaalde visies te versterken of te marginaliseren. Het gaat hier niet alleen om een interne strijd. De wetenschap voedt de samenleving en de politiek met ideeën en bedrijft daarmee indirect politiek. Het omgekeerde is eveneens het geval, zoals verschillende auteurs in dit nummer laten zien: politici en andere machtige actoren hebben een dikke vinger in de wetenschappelijke pap.

Kuhn geeft en passant aan dat hij de sociale en politieke inbedding van wetenschap van groot belang acht maar

dat hij er in het bestek van zijn studies niet op in kan gaan. Zeker voor sociale wetenschappers heeft de sociale en politieke omgeving waarin onderzoek wordt uitgevoerd echter een doorslaggevende betekenis. Met name de (financiële) relaties tussen politieke en wetenschappelijke elites is hier cruciaal, zoals Marx en Gramsci al lang geleden benadrukten.

Onderzoeker en opdrachtgever

De verhouding tussen onderzoekers en hun opdrachtgevers kan problematisch zijn. Soms is de uitkomst van een onderzoek onwenselijk voor de opdrachtgever. Deze opdrachtgever kan de onderzoeker vrij baan geven om de resultaten te publiceren, maar soms loopt het anders. Hij kan proberen de boodschap dood te zwijgen, juist te bestrijden met retoriek of de bringers van het slechte nieuws monddood te maken om de publicatie van een onwelkome boodschap te voorkomen. Het rapport kan in de bureaula verdwijnen, de onderzoeker kan een promotie onthouden worden of er kan in extreme gevallen zelfs ontslag volgen.

Wanneer moet je als onderzoeker water bij de wijn doen of zelfs helemaal inbinden? Dit wijst op het normatieve aspect van het doen van sociaal-maatschappelijk onderzoek. Wanneer is een onderzoeker die zijn boodschap perse voor het voetlicht wil brengen een querulant en wanneer geeft hij blijk van een Galileische geesteshouding? Heb je als onderzoeker de plicht om je ideeën uit te dragen, dwars tegen alle weerstanden in? En moet dat dan omwille van deze nieuwverworven inzichten zelf, of om mogelijke maatschappelijke gevolgen van het achterhouden van deze kennis?

De onderzoeker bevindt zich in een strategische context waarin zijn rol ten aanzien van staatsinstituties moeilijk is. Staatsinstituties zijn zowel de aanjagers van sociale veranderingen als de belangrijkste bronnen van onderzoeksgelden. De vraag is hoe de onderzoekers relevant onderzoek kunnen doen in deze omgeving. Een antwoord zou kunnen zijn dat dit onderzoek per definitie de politieke 'bias' van de opdrachtgever overneemt. Wij menen echter dat geëngageerde onderzoekers met dit antwoord geen genoegen hoeven te nemen. In plaats van te accepteren dat hun onderzoek enkel en alleen ten goede komt aan de opdrachtgever, moeten zij op zoek gaan naar de ruimte om te handelen op basis van hun eigen ethische en politieke overwegingen. Die ruimte voor maatschappelijk relevant onderzoek ligt volgens ons op het snijvlak van verschillende instituties, de staat en de maatschappij. Er zijn twee mogelijkheden om die ruimte te benutten.

De eerste ligt besloten in de relatie met de betalende instituties. Een kenmerk van contractonderzoek is dat de contracten niet precies aangeven wat de onderzoeker moet doen. Academics hebben meestal de vrijheid om zelf hun methoden en theorieën te kiezen. De opdrachtgevers zijn niet altijd geïnteresseerd, of hebben niet de capaciteit om het onderzoek te beïnvloeden. Wel kunnen opdrachtgevers gebruik maken van het ambivalente karakter van toegepast onderzoek. Toegepast onderzoek moet aan de normen van wetenschappelijk onderzoek voldoen, maar tegelijkertijd aan de eisen van de cliënt. Dit noopt tot het sluiten van compromissen. Zo lang onderzoekers blijk geven van academische competentie, kunnen zij het contract naleven en het tegelijkertijd interpreteren naar hun eigen ethische inzichten. Contracten hoeven een eigen oordeel van onderzoekers en acties om voor bepaalde groepen op te komen niet in de weg te staan.

De tweede mogelijkheid hangt samen met het idee dat de staat niet als een eenduidige actor moet worden gezien. Er wordt vaak van de centristische gedachte uitgegaan dat de macht geconcentreerd is in de staat en dat zij de enige actor is die sociale veranderingen teweeg kan brengen. Het debat gaat dan om de toegang tot de overheid en haar instituties. In die opvatting zijn voor de onderzoeker maar twee opties: of hij verkoopt zijn ziel aan de duivel en dient de belangen van de staat, of hij blijft verre van de staat en dus van de macht.

Er bestaat echter een relatie tussen meerdere actoren voorbij het formele staatsapparaat. Het is volgens ons belangrijk om dit gefragmenteerde karakter van de staat te erkennen. De staat, evenals de onderzoeksomgeving zelf, ondergaat belangrijke veranderingen op verschillende schaalniveaus, waarbij supranationale instituties als de Europese Unie naast regionale en lokale organisaties een steeds belangrijkere rol gaan spelen. Deze transformatie maakt het mogelijk voor kritische onderzoekers om op verschillende schaalniveaus forums te vinden waar zij hun onderzoeksresultaten onder de meest gunstige omstandigheden en met de meeste sociale en politieke impact kunnen presenteren.

Onderzoekers moeten openingen zoeken om steun te mobiliseren. Ze moeten een sterke institutionele basis opbouwen. Om hun politieke relevantie te vergroten kunnen onderzoekers met verschillende soorten actoren allianties aangaan. De individuele onderzoeker heeft weinig politieke invloed, maar hij kan samen met de onderdrukte groepen een oppositie vormen tegen machtige belangengroepen. In de context van stedelijk beleidsonderzoek hebben onderzoekers baat bij het volgen van een dergelijke strategie en het aangaan van contacten met lokale actoren. Academics krijgen zo de mogelijkheid om gemarginaliseerde groepen bij het beleidsproces te betrekken en hun positie in het discours en de structuur van beleidsnetwerken te versterken.

Dit themanummer biedt een forum voor artikelen die bovengenoemde onderwerpen behandelen. In het eerste artikel behandelen Erwin Riedmann en Katrin Mohr de invloed die intellectuelen in het algemeen en wetenschappers in het bijzonder hebben op het dominante of hegemoniale denken in een bepaald tijdsgewricht. In de huidige tijd kent het neoliberale denken een tegenhanger in de anti- of andersglobalistenbeweging. De tweede bijdrage bestaat uit een interview met Jan Willem Duyvendak en Paul Scheffer. Zij gaan in debat met elkaar over het integratiebeleid in Nederland en de omstreden rol van academici bij de totstandkoming van dat beleid. Michiel de Vries behandelt in het derde artikel een normatieve vraag: Moeten wetenschappelijke onderzoekers zich überhaupt wel met contractonderzoek bezighouden? Daarnaast geeft hij aan hoe technocraten aan macht en invloed hebben ingeboet in het beleidsproces. Ewald Engelen behandelt in het vierde artikel de spagaat waar een organisatie als de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) zich in bevindt. De WRR moet enerzijds cliëntgerichte producten en diensten afleveren, maar heeft tegelijkertijd een wetenschappelijke standaard in haar werk hoog te houden. Hoe gaat deze organisatie om met dit spanningsveld? Harry Westerink gaat in de vijfde bijdrage in op de normatieve vraag hoe ver onderzoekers in hun werk mogen gaan wanneer hun arbeid direct en indirect invloed heeft op het leven van illegale migranten. Hij geeft aan hoe de overheid gebruik maakt van het werk van onderzoekers om haar beleid ten aanzien van illegale vreemdelingen ten uitvoer te brengen. Marleen Brans, Dirk Jacobs, Tinne van der Straeten en Marc Swyngedouw behandelen in het laatste artikel de wisselwerking tussen wetenschappelijk onderzoek en integratiebeleid in Vlaanderen. Zij onderzochten de precieze doorwerking die wetenschappelijke bevindingen hebben in deze vorm van overheidsbeleid en de wijze waarop het gevoerde integratiebeleid invloed heeft op het wetenschappelijk onderzoek.

Rogier van der Groep, Maarten Loopmans en Roald Plug zijn redacteur van AGORA. Justin Beaumont en Justus Uitermark zijn als adviseur aan de redactie verbonden.

Literatuurselectie

- Beaumont, J., Loopmans, M. & J. Uitermark (2005) Politicization of research and the relevance of geography: some experiences and reflections for an ongoing debate. (forthcoming Area).
- Blanc, M. (2000) La recherche et l'action: un couple heureux? In: *Espaces et Sociétés* 30, no. 101-102, pp. 17-34.
- Brenner, N. (1999) Beyond state-centrism? Space, territoriality and geographical scale in globalization studies. In: *Theory and Society* 28, no. 1, pp. 39-78.
- Foucault, M. (1969) *L'archéologie du savoir*. Paris: Gallimard.
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, edited and translated by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith. London: Lawrence & Wishart.
- Köbben, A.J.F. & H. Tromp (1999) *De onwelkome boodschap. Of hoe de vrijheid van wetenschap bedreigd wordt*. Amsterdam: Uitgeverij Jan Mets.
- Kuhn, T.H. (1970) *De structuur van wetenschappelijke revoluties* (tweede editie). Meppel: Boom.
- Leezenberg, M. & G. de Vries (2001) *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Marx, K. (1992) *Early Writings*, introduced by Lucio Colletti, translated by Rodney Livinstone and Gregor Benton. London: Penguin Books in association with New Left Review.
- Massey, D. (2001) The Progress in Human Geography lecture: geography on the agenda. In: *Progress in Human Geography* 25, no. 1, pp.5-17.
- Pain, R. & P. Francis (2003) Reflections on participatory research. In: *Area* 35, no. 1, pp. 46-54.

Inhoudsopgave Wetenschap & Beleid

De politiek van onderzoek

Justin Beaumont, Rogier van der Groep, Maarten Loopmans, Roald Plug & Justus Uitermark

Hoe realistisch is het ideaal van de wetenschapper die, enkel gewapend met zijn objectieve kennis, maatschappelijke problemen of wijdverbreide misverstanden aan de kaak stelt? Niet zo realistisch blijkt uit dit nummer. Heden ten dage opereren wetenschappers in een schemergebied waarin politiek, beleid en waarheidsvinding soms op problematische wijze in elkaar overlopen. Wetenschappers moeten hun schijnobjectiviteit laten varen, maar hun onderzoek niet tot politiek laten reduceren.

Intellectuelen en hegemonie; Het neoliberalisme en haar tegenstanders

Erwin Riedmann & Katrin Mohr

Intellectuelen worden vaak beschouwd als de academisch opgeleide elite die op onafhankelijke wijze oplossingen zoekt voor maatschappelijke problemen. Antonio Gramsci meent echter dat hun werk nauw verbonden is met klassenbelangen en verschuivende machtsverhoudingen. Zo legitimeren en bestendigen 'traditionele' intellectuelen de positie van de heersende klasse, al menen ze dat ze daar boven staan. De ontstaansgeschiedenis en consolidering van het neoliberalisme is in dit opzicht illustratief. Een analyse levert eveneens inzichten in de mogelijkheden voor intellectuelen die zich verbinden met de andersglobalisten, een beweging die het neoliberalisme omver wil werpen.

Afstandelijke betrokkenheid; Jan Willem Duyvendak en Paul Scheffer over de politiek van onderzoek naar integratievraagstukken

Justus Uitermark

In het integratiedebat wordt wetenschappers regelmatig verweten dat ze in weerwil van de feiten stug hebben vastgehouden aan het multiculturele ideaal. Wetenschappers hebben hun rol als onafhankelijke arbiters verloren en zitten nu zelf in de beklagdenbank. Jan Willem Duyvendak en Paul Scheffer gaan in discussie over de oorzaken van de onvrede en proberen te bepalen hoe wetenschappers betrokken kunnen zijn zonder hun afstandelijkheid te verliezen.

De onmacht van deskundigen

Michiel de Vries

Oud-minister Netelenbos schijnt te hebben gezegd dat het tijdens de ontwikkeling van de Betuwelijn handig was dat er zo'n grote stapel onderzoeksrapporten met variërende uitkomsten lag. Daar kon ze in grasduinen en selecteren wat in haar kraam te pas kwam. Ook bij andere grote infrastructurele projecten worden kritische rapporten van wetenschappers en onderzoeksbureaus vaak zonder meer terzijde geschoven. Als het parlementaire onderzoek van de commissie Duivesteyn iets heeft duidelijk gemaakt, dan is het wel dat het respect van de overheid voor deskundigheid tot vrijwel nul is gereduceerd.

De Wetenschapsachtige Raad voor het Regeringsbeleid

Ewald Engelen

De spreekstalmeester die onlangs de jaarlijkse WRR-lezing aankondigde, maakte een klassieke verspreking. Hij begon met "Government Council for..." en herstelde dat snel tot "Scientific Council for Government Policy". De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) is in 1973 in het leven geroepen als onafhankelijk adviesorgaan voor het kabinet. Maar hoe onafhankelijk is dit instituut werkelijk? En mag het werk van de WRR wel als wetenschappelijk gekarakteriseerd worden? Ewald Engelen biedt een kijkje achter de schermen en oordeelt.

Wetenschappers in dienst van het beleid tegen 'illegalen'

Harry Westerink

De overheid voert al jaren een oorlog tegen mensen zonder verblijfsvergunning met strijdkreten als 'buitensluiting', 'uitsluiting', 'opsluiting' en 'uitzetting'. Politie en justitie hebben er belang bij om zoveel mogelijk te weten te komen over mensen zonder papieren en over degenen die hen ondersteunen. Ze jagen illegaal gemaakte mensen steeds meer op en maken hen het leven onmogelijk. Daarbij is informatie over hun overlevingsstrategieën onontbeerlijk. Daarom maken beleidsmakers gebruik van onderzoekers die zich in hun ivoren toren een zogenaamd neutrale en wetenschappelijke houding aanmeten, maar in feite in dienst staan van het keiharde overheidsbeleid.

De cruciale vertaalslag; Van onderzoek naar beleid in twee Vlaamse gevalstudies

Marleen Brans, Dirk Jacobs, Tinne Van der Straeten & Marc Swyngedouw

Klassiek wordt de relatie tussen onderzoek en beleid voorgesteld als een interactie tussen twee verschillende gemeenschappen: die van de wetenschappers en de beleidsmakers. Dergelijke bipolaire modellen kunnen ons blind maken voor de rol van andere actoren in de vertaling van onderzoeksresultaten in beleid. Een studie naar de relatie tussen onderzoek en beleid met betrekking tot allochtonen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt in België maakt duidelijk dat dergelijke actoren cruciaal zijn voor het in praktijk brengen van onderzoeksbevindingen.

Varia

De stille stad; Begraafplaatsen als heterotopia's

Maria Fernanda Bello de Aranaga

In elke stad, waar ook ter wereld, zijn er ruimtes die afwijken van de rest van de stedelijke vormgeving. Het zijn plekken die de maatschappelijke functie hebben om een bijzondere ervaring te bezorgen aan de stadsbevolking. Ze maken onderdeel uit van het alledaagse leven in de stad, maar zijn er tegelijkertijd een onderbreking van. Dat is karakteristiek voor begraafplaatsen.

Het Israëliësch-Palestijns conflict; De rol van de ruimte

Wiet Vandaele

Het Israëliësch-Palestijns conflict staat hoog op de internationale politieke agenda en is bijna onafgebroken aanwezig in het nieuws. De rol die ruimte speelt in het conflict wordt niet systematisch belicht. Ruimte reflecteert en construeert machtsrelaties. Planning 'ordent' de ruimte en doet dus willens en wetens mee met het getouwtrek om macht. In dit artikel wordt de rol van de ruimte geïllustreerd aan de hand van een korte schets van de geschiedenis van het conflict.

Boekrecensies

Arnold Reijndorp (2004) *Stadswijk: stedenbouw en dagelijks leven*. Den Haag: NAI Uitgevers.

Andrew Wiese (2004) *Places of Their Own; African American Suburbanization in the Twentieth Century*. Chicago: The University of Chicago Press.

Scriptierecensie

Ton Dijkshoorn (2004) *Schiedam Nieuwland: stedelijke herstructurering en wijkbinding*. Universiteit Utrecht: Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen.